

DR I. E. S. EDWARDS rođen je u Londonu 1909. Obrazovanje je stekao na Merchant Taylors' School i na Gonville i Caius koledžu, Cambridge, gde je bio stipendista koledža i počasni član tog univerziteta. Godine 1934. dobio je nameštenje u Britanskom muzeju, a 1955. postao je kustos egipatskih antikviteta. Sa Društvom za istraživanje Egipta (čiji je potpredsednik bio) bavio se iskopavanjima u Egiptu i u Sudanu. Od 1953. do 1954. bio je gostujući profesor egiptologije na univerzitetu Brown (Providens, Rod Ajlend). Njegove publikacije bave se uglavnom egipatskim jezikom, a takođe je bio i jedan od urednika *Cambridge Ancient History* (dopunjenog izdanja). Među značajnim priznanjima izdvaja se T. E. Peet Travelling Prize Univerziteta u Liverpulu (1948). Dr Edwards izabran je za člana Britanske Akademije 1962. Umro je 24. septembra 1996. godine.

b

I. E. S. Edwards

EGIPATSKE PIRAMIDE

edicija

KIKLOPI (knjiga br. 1)

prevod sa engleskog

Boris Todorović

uredništvo, lektura, korektura

Anja Marković

Tijana Petković

Aleksandar Šurbatović

naslov originala

I. E. S. Edwards

THE PYRAMIDS OF EGYPT

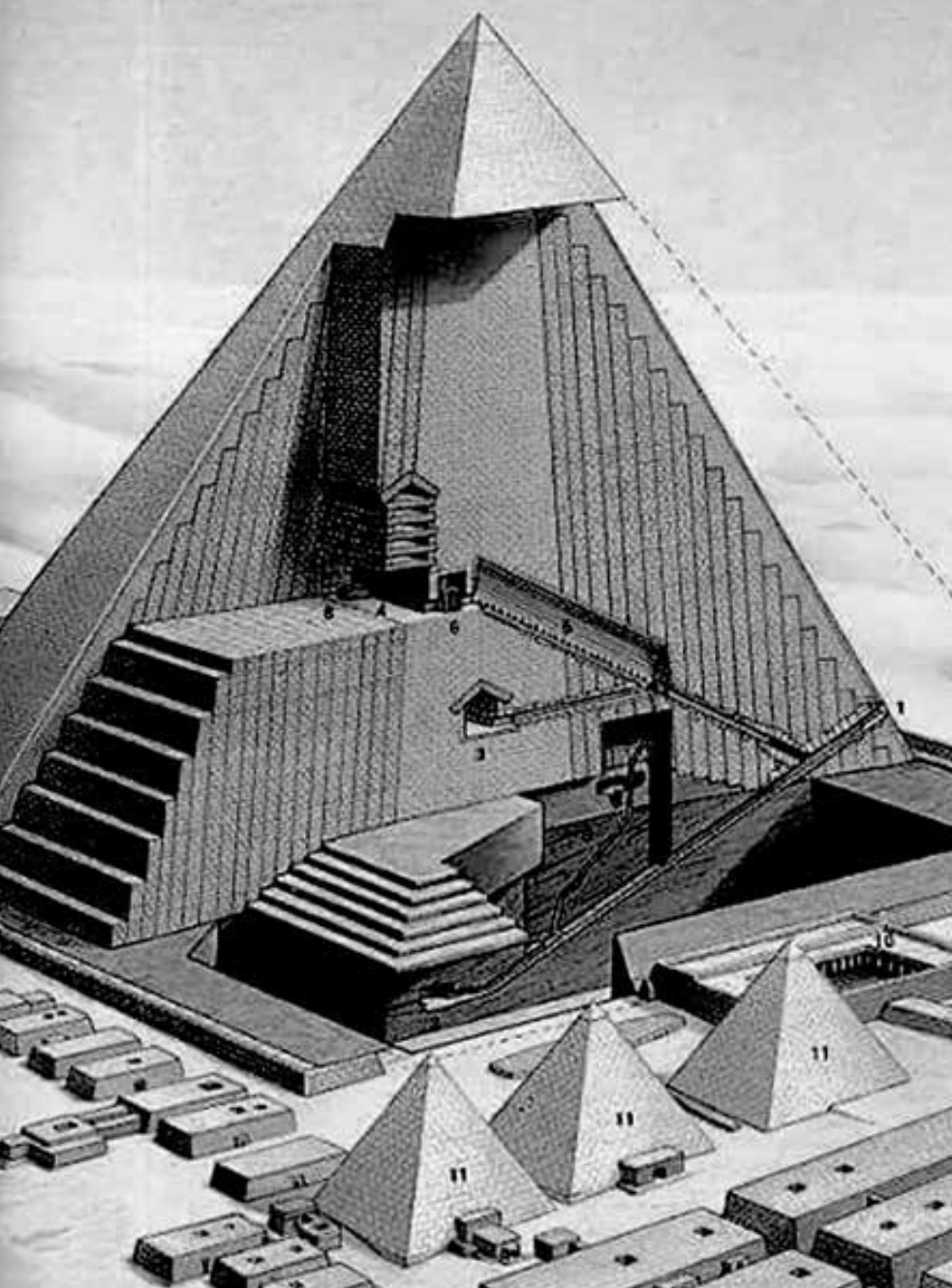
© I. E. S. Edwards

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	13
MASTABE I RANI POGREBNI OBIČAJI	35
STEPENASTE PIRAMIDE	55
PRELAZ NA PRAVU PIRAMIDU	97
GRUPA PIRAMIDA U GIZI	125
PIRAMIDE V I VI DINASTIJE	187
KASNIJE PIRAMIDE	237
IZGRADNJA I NAMENA	283

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Poglavlja koja slede na prvom mestu pokušaj su da se opišu neke od glavnih karakteristika velikog broja piramida, od kojih su skoro sve izgrađene tokom perioda od oko dve hiljade godina. Samo one piramide koje jasno ilustruju razvoj i kasnije opadanje ove klase grobnica razmotrene su do poslednjeg detalja, dok su ostale pomenute samo uzgredno. Poslednje poglavlje daje neku vrstu pregleda metoda koje su se koristile u izgradnji piramida i razloga koji su motivisali egipatske kraljeve da usvoje piramidalnu formu.

Iako sam posetio, bilo pre ili posle rata, većinu piramida koje su ovde opisane, i mada sam koristio beleške koje sam pisao na licu mesta, značajan deo podataka preuziman je po potrebi iz objavljenih zapisa raznih arheologa koji su ispitali ili iskopali te spomenike tokom pretprošlog veka. Moj dug ovim arheolozima i izdavačima njihovih zapisa biće očigledan svakom čitaocu. Mnoge od interpretacija u ovoj knjizi takođe su bazirane na delima ranijih pisaca. U nekim slučajevima, međutim, odvažio sam se da ponudim sopstvena objašnjenja.

Ovom prilikom moram da izrazim zahvalnost prijateljima koji su mi pomogli na razne načine da napišem ovu knjigu, naročito, Johnu Cruikshanku Roseu, čiji su crteži neizostavni dodatak tekstu. Neki od ovih crteža prilagođeni su dodavanjem detalja rukom g. Rosea, bilo zbog toga što direktne reprodukcije iz publikacija u kojima su se prvi put pojavile ne bi bile odgovarajuće za potrebe ove knjige ili zbog toga što su arheološka

otkrića koja su usledila zahtevala manja prilagođavanja. Autori knjiga ili članaka iz kojih su crteži precrtani nabrojani su na početku knjige. Prilikom da konsultujem ova dela za vreme boravka na Srednjem istoku, dugujem g. Bernhardu Grdseloffu, bibliotekaru egiptološkog instituta pokojnog dr Ludviga Borchardta u Kairu, zatim dr I. Ben-Doru, bibliotekaru Palestinskog arheološkog muzeja u Jerusalimu; dr Nelsonu Gluecku, direktoru Američke škole za orijentalna istraživanja u Jerusalimu i g. Setonu Lloydu, savetniku Uprave za antikvitete u Bagdadu. Gospodin Guy Brunton iz Muzeja u Kairu omogućio mi je svojom ljubaznošću da dobijem fotografije predmeta iz tog muzeja koje su uključene među ilustracije. Za sličnu vrstu pomoći u vezi sa obezbeđivanjem fotografije grupne statue reprodukovane na fotografiji na stranici 70, zahvalnost dugujem g. Dowsu Dunhamu iz Muzeja primenjenih umetnosti u Bostonu. Uprava Metropolitena muzeja pokazala je neizmernu velikodušnost dozvoljavajući mi da uključim crtež 44 pre nego što je finalni izveštaj sa iskopavanja bio objavljen. Moje posete raznim piramidama u velikoj meri olakšane su od strane dr Étiennea Driotona, generalnog direktora Service des Antiquités i lokalnih činovnika ove službe.

Prilikom formiranja zaključaka u pogledu nekoliko problema kojih sam se dotakao kroz ovu knjigu, značajnu pomoć sam dobio iz diskusija sa potpukovnikom W. B. Emeryjem, na čija se iskopavanja pojavljuju reference u ovom tekstu; sa prof. J. Černým sa londonskog univerziteta; sa g. Bernhardom Grdseloffom, sa g. H. W. Fairmanom, direktorom iskopavanja Društva za istraživanje Egipta tokom dve godine pre rata, i sa potporučnikom R. D. H. Jonesom iz Kraljevskog inženjerskog korpusa. Moja specijalna zahvalnost ide profesoru A. M. Blackmanu sa Univerziteta u Liverpulu i profesoru S. R. K. Glanvilleu sa Univerziteta u Kembridžu, koji su pročitali moj rukopis pre nego što je objavljen i čije su sugestije donele poboljšanja. Takođe se zahvaljujem dr Sidneyu Smithu,

kustos Odeljenja za egipatske i asirske antikvitete u Britanskom muzeju, koji je pročitao poslednje poglavlje i dao mnoge korisne komentare. Konačno, naročito mnogo zahvalnosti dugujem svojoj supruzi, koja ne samo da je kucala moj kompletni rukopis nego je pomogla i u formulaciji mnogih delova.

PREDGOVOR PRERAĐENOM IZDANJU

Od vremena objavljivanja prvog izdanja ove knjige napravljena su otkrića od izuzetnog značaja za istraživanje rane istorije piramida, u najvećoj meri od strane Odseka za antikvitete pri egipatskoj vladi, u Sakari i Dašuru. Iskopine Društva za istraživanje Egipta na rano-dinastičkom groblju u severnoj Sakari dale su dokaz koji, kako se čini, obezbeđuje glavnu kariku u razvojnom lancu od jednostavne grobnice iz predinastičkog perioda do stepenaste Džoserove piramide. Značajan doprinos saznanju rezultirao je iz J. P. Lauerovih proučavanja posmrtnih hramova Velike piramide i Userkafove piramide. Mnogi korisni detalji pojavili su se zahvaljujući ispitivanju Fondation Égyptologique Reine Élisabeth vršenim na El-Kulahovoj piramidi i radu švajcarskog i nemačkog instituta za arheologiju u Kairu na Userkafovom hramu Sunca.

Ne manje fascinantno od otkrića načinjenih na terenu bio je i broj knjiga i članaka na temu koja se direktno ili indirektno bavila piramidama, a koji su se pojavili od 1947. godine. Više od četvrtine svih publikacija uključenih u bibliografiju spadaju u ovu kategoriju.

Kako bismo uračunali dodatne informacije koje su tada postale dostupne, bilo je neophodno da se proširi tekst sadašnjeg izdanja u odnosu na prethodno. Diskusije koje je vreme potisnulo u zaborav, obnovljene su, a pomenuti su i neki novi problemi. Iskorišćena je prilika koja se sada ukazala za značajno

povećavanje broja ilustracija. Dosta dugujem i g. Johnu Roseu, koji je pripreman crteža posvetio mnoge sate svog vremena van dužnosti u vladinoj službi na Zapadnoindijskim ostrvima. Za dodatne fotografske ilustracije naročito sam zahvalan g. A. Burgesu i g. B. Sandkhüleri, koji su mi velikodušno dozvolili da uključim ništa manje nego sedamnaest fotografija iz njihove privatne kolekcije.

Ostali prijatelji koji su mi prikupili fotografije su: g. G. W. Allan, profesor R. Anthes, profesor W. B. Emery, dr Ahmed Fakhry, dr W. C. Hayes, dr W. S. Smith, dr H. Ricke; dok su mi g. J. Vandier, dr R. A. Camions, dr Smith, dr Ricke i g. J. P. Lauer pomagali odgovorima na moja pitanja. Svojoj supruzi dugujem posebnu zahvalnost za ponovno prekucavanje celog rukopisa, kao i za pomoć pri nadgledanju detalja prezentacije.

I. E. S. Edwards

Crtež 1: Mapa Egipta

UVOD

Jedno od prvih pitanja koje pada na pamet bilo kome ko gleda neki drevni spomenik jeste datum njegovog nastanka. U slučaju egipatskih spomenika često je teško, a ponekad i nemoguće odgovoriti na to pitanje ako se odnosi na godine pre početka hrišćanske ere, jer je naše znanje o egipatskoj hronologiji, naročito u ranom periodu, još uvek vrlo nepotpuno. Mi poznamo glavni niz događaja, a često i njihove međusobne odnose, ali, osim u retkim slučajevima, precizna hronologija neće biti moguća do otkrića materijala drugačijeg i lakše određivog karaktera nego što je imalo sve što je pronađeno dosad.

Delom zato što je korisno, a delom i zbog toga što je čitav vek proučavanja pokazao da je to u osnovi ispravno, metod

grupisanja kraljeva Egipta u trideset i jednu dinastiju, sa kojim smo prvi put upoznati u Manethoovoj *Istoriji Egipta*, univerzalno je prihvaćen od strane modernih istoričara kao zamena za bliže određenje. Kako kraj jedne dinastije nije uvek iziskivao bilo kakve značajne političke ili umetničke promene, takođe je bilo zgodno da se dinastije grupišu u periode koji grubo odgovaraju najvažnijim od ovih promena. Postoji devet glavnih perioda kojima se sledeća imena i približni datumi mogu pripisati:

I–II dinastija	rani dinastički period, 3100–2686. p. n. e.
III–VI	staro kraljevstvo, 2686–2181. p. n. e.
VII–X	prvi srednji period, 2181–2133. p. n. e.
XI–XII	srednje kraljevstvo, 2133–1786. p. n. e.
XIII–XVII	drugi srednji period, 1786–1567. p. n. e.
XVIII–XX	novo kraljevstvo, 1567–1080. p. n. e.
XXI–XXV	pozno novo kraljevstvo, 1080–664. p. n. e.
XXVI	saiski period, 664–525. p. n. e.
XXVII–XXXI	pozni period, 525–332 p. n. e.

Doba piramida pokriva drugu od ovih grupa – period koji počinje sa III dinastijom i završava se sa VI dinastijom. Tokom ovog vremena kraljevi su (uz par izuzetaka), kao i mnoge od njihovih kraljica bili sahranjivani u grobnicama koje su imale nadrgadnju u obliku piramide. Piramide su isto tako izgrađene i za nekoliko kraljeva i kraljica u narednim dinastijama, ali su po svojoj prirodi bile arhaične i falilo im je ne samo dosta od arhitektonske raskoši njihovih prethodnica već i nešto od njihovog religijskog značaja. Ukupni broj piramida do sada poznat u Egiptu je oko

80. Mnoge od njih, istina, svedene su na malo peska i ruina, ali su arheolozima još uvek prepoznatljive kao nekadašnje piramide.

One piramide koje pripadaju dobu piramida bile su, u skoro svim slučajevima, izgrađene na obodu pustinje zapadno od Nila nedaleko od Memfisa, između Meiduma na jugu i Abu Roaša na severu. Ako je za verovati novijoj tradiciji, Memfis je izgrađen na tlu koje je meliorisao Menes, prvi dinastički vladar Egipta, napravivši nasip na reci Nil tako da je ona tekla kroz kanal istočno od svog prirodnog toka. Čak i da je

ova tvrdnja tačna do najsitnijeg detalja, nema sumnje da je Menes bio taj koji je osnovao Memfis, jer arheoloških ostataka u njegovoj neposrednoj blizini koji datiraju iz perioda prve dinastije ima na pretek, dok još uvek nije pronađeno bilo šta što bi se moglo pripisati ranijem periodu. Otkriće značajnog broja predinastičkih naseobina blizu brda Mukatam, na suprotnoj obali reke, samo naglašava potpuno odsustvo bilo kakvih korespondirajućih naselja na području samog Memfisa.

Do sada nije bilo moguće sa sigurnošću odrediti da li je Menes osmislio Memfis tako da bude prestonica Egipta, ili je prvobitno izgrađen jednostavno kao utvrđeni grad, a kasnije postao sedište uprave, možda početkom vladavine treće dinastije. Okolnostima koje okružuju uspon Menesa na tron bez sumnje bi odgovarao izbor takvog jednog mesta za prestonicu. Pre njegove vladavine, Egipat je bio sastavljen od dva odvojena kraljevstva. Jedno se verovatno protezalo od Asuana na jugu, do okoline

Memfisa, dok je drugo pokrivalo ostatak zemlje na severu, u šta je spadala cela oblast Delte.

Prestonica južnog (Gornjeg egipatskog) kraljevstva bila je smeštena u Nehenu (Hierakonpolis), a prestonica severnog (Donjeg egipatskog) kraljevstva u Peu (Buto). Menes, u početku kralj samo Gornjeg Egipta, osvojio je severno kraljevstvo i ujedinio prethodna dva kraljevstva pod jednu krunu, postavljajući sebe za vladara cele zemlje. Memfis je tako mogao biti za njega prirodno mesto na kome bi mogao izgraditi dobro utvrđen grad jer bi, s obzirom na to da je smešten skoro na granici između dva bivša kraljevstva, predstavljao moćnu pretnju bilo kakvim pokušajima osvete od strane poraženih severnjaka, u slučaju da u nekom trenutku posumnjaju u slabost juga. To bi isto tako bio i najpogodniji centar za rukovođenje tek ujedinjenom državom.

Ujedinjavanjem dva kraljevstva, Menes je izveo vojni podvig koji su mogli pokušati

drugi pre njega, ali koji ne bi bio tek nešto više od privremenog uspeha. Menes je, međutim, izvojevao vojnu pobjedu neophodnu za ujedinjenje ova dva kraljevstva, i osigurao da učinci te pobjede budu trajni, tako što je nastavio sa jednom mudrom politikom na kojoj će tokom sledećih dinastija počivati moć Egipta. I pored toga, istorijska činjenica da se Egipat nekada sastojao od dva odvojena kraljevstva nije nikada u potpunosti zaboravljena, jer su sve

do najkasnijih dana faraoni i dalje koristili i titulu „kralj Gornjeg i Donjeg Egipta”.

Jedva da imamo bilo kakvo detaljnije znanje o metodama političkog upravljanja koje su sprovodili Menes i njegovi neposredni naslednici, ali izgleda jasno da su uveli veliki stepen centralizacije. Iskopavanja W. B. Emeryja u Sakari, u nekropolisu Memfisa, iznela su na videlo dana grupu velikih, ali surovo opljačkanih grobnica koje datiraju iz I dinastije, od kojih su neke

Pomoćna mastaba od cigala iz I dinastije

možda pripadale kraljevima i članovima kraljevske porodice, dok su druge očigledno bile izgrađene za dvorane i visoke zvaničnike. Mnogi predmeti nađeni u ovim grobnicama, kao i u drugim grobnicama iz istog perioda na drugim mestima u Egiptu, sadržali su upisana imena i titule ondašnjih zvaničnika, iz čega je moguće zaključiti da je kralj bio okružen velikim brojem savetnika i administratora. Međutim, potpuni nedostatak biografskih pojedinosti isključuje bilo kakvu rekonstrukciju njihove lične istorije.

Čak i pre vladavine Meneša, Egipat je bio podeljen na dve oblasti, koje generalno zovemo *nome* po njihovom grčkom nazivu. Njihov broj je verovatno varirao s vremenom na vreme, kako su moćnije *nome* apsorbovale slabije ili kako su se veće raspadale iznutra i dezintegrisale. U vreme kada je Menes pobedio, pretpostavlja se da su postojale 42 *nome*, od kojih su 22 bile u Gornjem Egiptu, a 20 u Donjem. Menes je

dozvolio *nomama* da ostanu zasebne jedinice, ali je na čelo svake postavio guvernera, koji je bio odgovoran za upravljanje njenim društvenim i religijskim poslovima. U početku su ovi guverneri, ili *nomarsi*, kako ih uglavnom zovu, bili na čelu uprave samo jedan određen period, ali postepeno je uprava postala nasledno pravo određenih porodica. Na taj način stasala je provincijska vladajuća klasa koja je postepeno zapretila da ugrozi kraljev autoritet sve dok, krajem VI dinastije, nije odigrala važnu ulogu u kolapsu same monarhije.

Malo toga znamo o političkom ustrojstvu *noma* ili njihovim odnosima sa prestonicom – mada nema nikakve sumnje da je od svake *nome* zahtevano da doprinosi kraljevskoj riznici, ali bez sumnje im je dat visok stepen religijske nezavisnosti. Svaka *noma* imala je svoje lokalno božanstvo ili božanstva, obično predstavljena u vidu životinje ili u ljudskom obliku sa glavom životinje: Vepvavet, bog-vuk iz *nome* Asjut, Bastet,

boginja-mačka iz Bubastisa i Harsafes, bog sa glavom ovna iz Herakleopolisa, samo su neki od primera. Međutim, neki lokalni bogovi uvek su predstavljani u potpunosti antropomorfno, od kojih su najpoznatiji Ptah iz Memfisa, Min iz Koptosa i Oziris.

Unutar jedne nome moglo se obožavati mnogo različitih božanstava, pri čemu je njihova relativna važnost prirodno varirala prema broju njihovih pristalica i bogatstvu njihovih hramova. U nomi Memfite (Memfis), na primer, postojali su, pored vrhovnog boga Ptaha, i Sekhmet, boginja sa glavom lavice, Nefertum, antropomorfni bog sa maramom za glavu u vidu lotosovog cveta i Sokar, bog sa glavom sokola koji je boravio u pustinji zapadno od Memfisa. Svako od ovih božanstava u početku je imalo posebno svetište, ali su tokom vremena Ptah, Sekhmet i Nefertum počeli da se smatraju jednom familijom i poštovanje im je odavano u jednom svetilištu. I na drugim mestima su postojale slične

trijade – od kojih Oziris, Izida i Horus tvore najpoznatiju.

Dozvoljavajući potpunu religijsku nezavisnost različitim nomama, ranim kraljevima teško da se može zameriti da su dozvolili da njihovo upravljanje diktira politička proizvoljnost. U doba u koje je politeizam bio univerzalno prihvaćena filozofija, nijedna alternacija u ustanovljenom religioznom redu nije im izgledala ni neophodna ni poželjna. Sa mogućim izuzetkom nekolicine bogova povezanih sa prirodnim silama, koji su izgleda vrlo rano stekli šire poštovanje, za većinu ovih božanstava smatralo se da imaju autoritet unutar određenih geografskih granica. Svakako da je besmisleno špekulisati o efektima koje bi manje liberalna politika imala na kasniji razvoj egipatske religije. Ipak, važno je shvatiti da su različiti elementi, koji su odredili karakter te religije kakva nam je danas poznata, u svom nastanku uglavnom bili lokalni. U ovom leži razlog za mnoga divergentna i ponekad čak suprotstavljena verovanja

kjih su se pridržavali Egipćani u vreme dinastija.

Razvoj zvanične religije počeo je u Doba piramida, kada je izvedena iz kulta jednog hrama sa moćnim sveštenstvom, severno od Memfisa, u gradu koji su Grci kasnije zvali Heliopolis, a koji je starim Egipćanima bio poznat kao On, i tako bio nazvan i u *Knjizi postanja*, gde je Potifera opisan kao sveštenik Ona. U drevnim vremenima kult ovog hrama bio je predstavljen fetišom u vidu stuba, ali je do početka IV Dinastije postao centar obožavanja Sunca. Najsvetiji predmet unutar hrama bio je *benben*, verovatno konično oblikovan kamen za koji se smatralo da simbolizuje prvobitni nasip koji je izronio iz praiskonskih voda prilikom kreacije univerzuma. Prema legendi, upravo se na ovom nasipu bog-Sunce prvi put prikazao u obliku feniksa.

U njihovoj ranoj istoriji sveštenici Heliopolisa su razvili kosmogoniju koja je tvrdila da je Ra-Atum, bog-Sunce, stvorio samog sebe iz Nuna,

prvobitnog okeana. Ra-Atumovi potomci bili su Šu, bog vazduha i Tefnut, boginja vlage, koja je rodila Geba, boga Zemlje i Nut, boginju neba. Od Geba i Nut potiču Oziris, Izida, Set i Neftis. Ovih devet božanstava bilo je poznato kao Velika eneada Heliopolisa. Postojala je isto tako i Mala eneada, sastavljena od grupe manjih bogova pod vođstvom Horsa.

Ra-Atum, međutim, nije bio jedina forma u kojoj je bog-Sunce bio poštovan u Heliopolisu: Horahti – što znači Horus horizonta – i Hepri, u formi skarabeja, takođe su se tamo poštovali. Učinjeni su neki pokušaji od strane sveštenstva Heliopolisa da se napravi razlika između ovih oblika, tako što se Hepri smatrao jutarnjim suncem, a Ra-Atum večernjim, ali se nikada nije striktno pridržavalo ovih razlika. Egipćani iz Doba piramida očito nisu imali problema da svog boga-Sunca smatraju ne samo jedinstvenim nedeljivim bićem nego složenim božanstvom čiji su različiti atributi izvedeni iz

lokalnih solarnih božanstava, originalno odvojenih, a zatim ujedinjenih, bez odgovarajuće koordinacije, sa Raom iz Heliopolisa. Stoga ne iznenađuje što kult Sunca sadrži mnoge nedoslednosti, kako je to predstavljeno u najranijim religijskim tekstovima koji se nalaze u našem posedu, konkretno tekstovima uklesanim u odajama i hodnicima piramida krajem V i VI dinastije.

Da bi se ilustrovala različita verovanja koja su mogla postojati simultano, jako je važno navesti razna ponuđena objašnjenja koja se odnose na dnevnu putanju Sunca preko Zemlje. Prema najčešće prihvatnom viđenju, Ra, u pratnji svoje svite, prelazio je nebo svaki dan u čamcu. Za Mesec i zvezde se isto tako verovalo da putuju preko neba u brodovima. Nijedan drugi način prevoza nije izgledao prirodni starom Egipćaninu od broda, jer su i on i njegovi preci od pamtiveka koristili Nil da putuju od mesta do mesta, i bilo je sasvim logično da nebeska tela treba da se prevoze na svom nebeskom

putovanju sličnim prevoznim sredstvom.

Prema drugom učenju, Sunce se kretalo preko nebeskog svoda pomoću krila, poput ptice. Ovo je naročito povezivano sa bogom-Suncem u vidu Horahtija, koji se od najranijih vremena smatrao sokolom. Pošto nijedan vidljivi predmet nije mogao da se zadrži u vazduhu duže vreme osim ako nije imao krila, mora da je izgledalo potpuno razumljivo da se Sunce mora potčiniti istim osnovnim zakonima kojima se potčinjavaju i druga tela. Soko je odabran jer je nadmašivao sve druge ptice poznate Egipćanima svojom mogućnošću da leti na veoma velikim visinama.

Verovatno najslikovitija od svih ideja koje se tiču prelaska Sunca preko neba, bila je ona koja je bogu-Suncu pripisivala oblik bube skarabeja. Ovaj koncept je naročito bio povezan s njim u njegovom imenu Hepri. Stari Egipćanin je bio upoznat sa prizorom skarabeja koji gura lopaticu izmeta po zemlji dok ne

nade odgovarajuću pukotinu u koju bi je mogao deponovati. Iz ove loptice se, kako je on verovao, kasnije pojavljuje, procesom autogenerisanja, mladi skarabej. Ako se uzme u obzir ta zamišljena sličnost između Sunca, koje se smatralo izvorom života, i loptice izmeta iz koje se, kako se veruje, pojavljuje mladi skarabej, ne iznenađuje to da je sila koja pokreće sunce preko neba, konkretno bog-Sunce, zamišljena kao jedna ogromna buba, koja je gurala sunce kao što je njen zemaljski dvojnuk gurao lopticu izmeta. U ovoj povezanosti nevažno je to što su moderni entomolozi pokazali da je kuglica izmeta koju ova buba gura jednostavno rezerva hrane, dok ona koja sadrži jaje nije sferična nego u obliku kruške i da je u rupi čuva majka sve dok ne bude spremna da se izlegne.

Noćni put Sunca takođe je doveo do pojave različitih teorija. Postojalo je prirodno objašnjenje da je ono provodilo sate tame prolazeći brodom kroz Podzemni svet, po imenu Det (opšte poznat kao

Duat), pre nego što se ponovo pojavi iznad zemlje svakog dana u zoru. Međutim, mnogo maštovitije rešenje pretpostavlja da je nebo bilo formirano od tela boginje Nut, koje obuhvata zemlju poput ogromnog svoda, pri čemu je njena glava u istom nivou sa zapadnim horizontom, njene prepone na istočnom horizontu, a njene ruke i noge se protežu ispod horizonata. Ova boginja svako veče guta Sunce u sumrak i ono prolazi kroz njeno telo tokom noći, kako bi se ponovo rodilo u zoru. To objašnjenje nikada nije izgubilo svoju privlačnost za Egipćane, i sve do danas opstaje, rame uz rame, sa onim o sunčevom noćnom prolasku kroz Duat.

Solarni kult Heliopolisa, vršeci veliki uticaj na religiju graditelja piramida, bio je primoran da prepozna, i da na vreme inkorporira u svoju teologiju, jedan kult koji svakako nije solarnog porekla, konkretno kult boga Ozirisa. Ovaj kult, u formi u kojoj ga danas poznajemo, pati od toliko nedoslednosti koliko i kult

Sunca, kao i od iste potrebe da otelovi verovanja izvedena iz originalno nepovezanih lokalnih bogova u kult vrhovnog boga sa kojim su postali stopljeni.

U davnoj prošlosti, pre ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta pod Menesom, Oziris je bio verovatno prvi kralj, a zatim i lokalni bog devet noma Donjeg Egipta sa prestonicom u Busirisu. Nakon toga njegov uticaj se širio dok nije postao vrhovni bog grupe noma u istočnoj Delti. U određenom trenutku tokom ovog perioda razvoja on je poistovećen sa lokalnim bogom po imenu Andžeti i usvojio je njegove insignije – pastirski štap i batinu. Horus, koji je kasnije smatran Ozirisovim sinom, u to vreme bio je potpuno nezavisno božanstvo, koje je vladalo grupom noma u zapadnoj Delti. Izida, koja figurira u vreme Piramida kao Ozirisova žena, izgleda da je takođe bila boginja oblasti Delte, ali se o njenom poreklu ništa pouzdano ne zna.

Nakon što je kult Ozirisa postao povezan sa kultom Horusa, njegov uticaj je počeo da se prostire na jug sve dok, u doba Piramida, Oziris nije postao poistovećen sa Sokarom, bogom nekropolisa u Memfisu, Upuautom, bogom-vukom iz Asjuta, Hentimentiuom, bogom-šakalom iz Abidosa, i drugima. Najvažnija od ovih asocijacija bila je bez sumnje ona sa Hentimentiuom, jer je, kako je vreme proticalo, Oziris počeo da se povezuje sa Abidosom, dok je Bisir, njegov prvobitni dom, postepeno izgubio svoj značaj.

Egipatski religijski tekstovi, iako su sadržali bezbrojne reference na legendu na kojoj se bazirao kult Ozirisa, nigde ne navode njen potpun i povezan prikaz. Razlog za ovo izostavljanje ne treba tražiti daleko, jer ova legenda mora da je bila toliko dobro poznata u stara vremena, da je njen detaljan prikaz bio nepotreban. Najranija kompletna verzija koja je danas poznata jeste ona Plutarhova u njegovom delu *Izida i*

Oziris, koja se, iako ima razlika u pogledu detalja, u svim važnim elementima slaže sa aluzijama u egipatskim tekstovima i zbog toga mora da predstavlja suštinsko standardno objašnjenje za sva vremena. Ovo su glavne crte ove priče, onako kako su sačuvane u Plutarhovim i egipatskim tekstovima:

Oziris, najstariji sin boga zemlje Geba i boginje neba Nut, vladao je celom Zemljom kao pravedan i čovekoljubiv kralj, upućujući čovečanstvo u razne veštine i zanate, preobrativši ih iz varvarstva u civilizaciju. Međutim, posle izvesnog vremena njegov brat Set ga je, gonjen ljubomorom, ubio.

Plutarh tvrdi da je ovo ubistvo bilo izvedeno lukavo osmišljenom prevarom. Set je, pripremvši banket, tobož u čast bratovljevog povratka u Egipat iz inostranstva, pozvao u goste sedamdeset i dva svoja prijatelja. Tokom obeda, u prostoriju je unesen kovčeg izuzetne izrade i ponuđen, od strane Seta, kao poklon onome kome će, kada legne u

njega, u potpunosti odgovarati. Prema prethodno utvrđenom planu, prvo je veliki broj ostalih zvanica pokušao da uđe u kovčeg, ali nisu bili odgovarajuće veličine. Zatim je ušao Oziris i, zahvaljujući svojim neuobičajenim dimenzijama, veličina mu je u potpunosti odgovarala. Međutim, dok je još uvek bio u kovčegu, neki od saučesnika su ga zatvorili i odneli na Nil. Prevezavši ga nizvodno do ušća reke Tanite, bacili su ga vetru i talasima, koji su ga na kraju izbacili na obalu Biblosa.

Izida se, kada je otkrila da je Oziris ubijen, upustila u dugačku i neizvesnu potragu za njegovim telom, koje je konačno našla i donela nazad iz Biblosa u Egipat. Neko vreme se zadržala u Hemisu, u močvarama Delte, čuvajući Ozirisov kovčeg i čekajući rođenje svog deteta, Horsa, koji je, kako izgleda, začet nakon očeve smrti. Međutim, Set je, za vreme lova otkrio kovčeg i sklonio telo, koje je zatim isekao u četrnaest ili šesnaest delova, rasuvši ih po celom Egiptu. Izida je